

ուչ իսկ կրնայ իրենց բարին ըմբռնել . տօնի օր մը եթէ ըլլայ, չգիտեր ժամանակը ինչպէս անցընէ . պանդոկ մը կ'երթայ ստակը կը փճացընէ ու կը գինովնայ : Ո՛րչափ անգամ շատերէն լսեր եմ որ կ'ըսեն . Ո՛հ, ո՛ւր էր Լէ Կալապուսիտի միջոց երէտ- Կարիի մը չափ ուսմանը սովորէլ- լու ետեւէ եղած ընկալի :

Վաթուհին 1812^ն խալիօյ թագաւոր եղած միջոցը շատ մը խալապի երիտասարդներ խաւրեց ինչուան Ուսաստանն որ երթան պատերազմին . իրենք քաջութեամբ պատերազմեցան, բայց ցուրտն ու սովը բոլոր իրենց բանակը փճացուց . մեծ մասը մեռան, շատն ալ գերի եղան : Ի՞նչ խեղճերուն մէջէն անոնք որ քիչ մը աւելի բան գիտէին, փոխանակ անբաններու պէս Սիպերիա երթալով աշխատելու, ասդին անդին տներու մէջ սկսան կարդալ գրել սովորեցընել, ու ասանկով հանգիստ ու պատուաւոր կեանք մը անցընելով՝ կրցան բաւական ստակ ձեռք ձգել, որով ան խելքէ դուրս մխիթարութիւնն ունեցան որ նորէն իրենց հայրենիքը կարենան վերադառնալ :

Կը շարունակուի :

Մտերմակաւ Արիւնքիւն :

Բձէրի գերի ինկած երկու նաւաստիք կային, մէկն սպանիացի, մէկալը գաղղիացի . առջինին անունը Բնտոն էր, իսկ երկրորդին Ուուճիէր . և զի պուածը անանկ բերաւ որ երկուքն ալ մի և նոյն աշխատութեան սահմանուեցան : Բնտոն և Ուուճիէր լաւ փորձեցին իրենց թշուառութեան մէջ թէ ինչ մեծ մխիթարութիւն կ'ըլլայ եղեր մարդուս բարեկամութեան սէրը . որով իրարու հաղորդելով իրենց ցաւերն ու սրտին դառնութիւնները և իրենց ընտանեացն ու հայրենեացը վրայ խօսակցելով, կարծես թէ գերութենէ ազատուելուն ուրախութիւնն ու համը կ'առնէին . բայց այդ վայրկենական ուրա-

խութիւննին նորէն տրտմութեան փոխութելով իրարու պլլուած կը սկսէին լալ . միայն այս սփոփանքը զիրենք կը զօրացնէր աւելի արիութեամբ սրտի իրենց կապանքը կրելու և վրանին դրուած աշխատութեանցը դիմանալու :

Երան մը մէջէն անցնող ճամբայ մը կար շինուելիք, ու երկուքն ալ հոն աշխատելու դրուեցան : ()ը մը յանկարծ Սպանիացին կանկ առաւ կեցաւ, ու յուսահատած և թւերը վար առած, աչքը մէյմը դէպ 'ի ծով դարձընելով՝ « Բարեկամ, ըսաւ Ուուճիէրին, սըրտէն խոր հառաչանք մը արձակելով, իմ բոլոր խելքս այս ընդարձակ ծովէն անդին է . չե՛նք կրնար արդեօք քեզի հետ միատեղ այս ջուրս կտրել ու հոն մէյմը նետել զմեզ : Կարծես թէ միշտ աչքիս առջև կը տեսնեմ ամուսինս ու զաւկը . ներս որ Վատիչէի ծովեզերքէն թւերնին բացած ինծի կը սպասեն, և կամ մահուանս վրայ կուլան » : Բայ մտածութիւնս այնչափ տեղիք ըրած էր Բնտոնին սրտին մէջը որ ամէն անգամ երբ այս լերան մօտերը կուգար, իր հայրենիքը իրմէ բաժնող անհուն տարածութեանը վրայ տխուր աչք մը ձգելով, դարձեալ առջի ցաւագին մտածութիւններուն մէջը կ'ընկղմէր :

()ը մըն ալ դարձեալ սիրտը ելած իր ընկերակցին պլլուելով . « Բարեկամ, ըսաւ, ես հեռուէն նաւ մը կը տեսնեմ . նայէ արդեօք դու ալ կը տեսնես : Բնշուշտ դէպ 'ի աս կողմի ցամաքը չմօտենար, որովհետեւ նաւերը ընդհանրապէս կը զգուշանան այս վայրենի ափունքները մօտենալէն . բայց թէ որ ուզենաս, Ուուճիէր, վաղը մեր թշուառութիւններէն ու գերութենէն կ'ազաւորես : Եւ ասան զի այդ նաւը վաղը մեր կեցած ծովեզերքէն երկու փարսախ հեռուէն կ'անցնի . մենք ան ատեն այս ժայռերուն զլխէն զմեզ ծով կը նետենք և շիտակ դէպ 'ի նաւ կ'երթանք որով կամ կը խալսինք և կամ կը մեռնինք . վասն զի ասանկ դառն գերութենէ մը աւելի ընտրելագոյն է մահը » : — « Եթէ կ'ուզես զքեզ միայն ազատել, դուն

գիտես. Ես հոս միայնակ կը ջանամ հա-
մակամուծեամբ իմ դառն վիճակիս
համբերել: Վառ ալ գիտես, Նոտոն, թէ
ես զքեզ ինչպէս կը սիրեմ, և ունեցած
բարեկամական սէրս կենացս հետ միայն
կընայ լմննալ: Վեզմէ մէկ շնորհք մը
միայն կը խնդրեմ, բարեկամ, գնա գտիր
հայրս... Թէ որ իմ կորստեանս դառն
ցաւերն և իր ծերութիւնը կենացը վերջ
չեն տուած, և ըսէ իրեն...», —
«Եւ երթամ հայրդ գտնամ, ըսաւ Նո-
տոն. ահ, միտքդ ինչ է: Նկարեւի
բան է որ զքեզ ասանկ շղթաներու մէջ
թողում և վերջը կարենամ վայրկեան
մը երջանիկ ապրիլ», — «Բայց դու,
Նոտոն, լողալ գիտես և ես չեմ գիտեր», —
«Իսկ ես զքեզ սիրել գիտեմ, կըրկ-
նեց Սպանիացին, աչքերն արցունքով լե-
ցուած և խանդակած գորովանօք Սու-
ճիէրի գիրկն իյնալով, քու կեանքդ իմ
ալ է, երկուքնիս ալ կ'ազատինք, բա-
րեկամութիւնը զիս կը զօրացնէ. դուն
գօտիէս բռնած ետեւէս կուգաս», —
«Եւ ոչ մտածելու բան է ըսածդ, Նո-
տոն. ես չեմ կրնար ատանկ հաւաստի
մահուան մը վտանգի մէջ ձգել զքեզ.
այս մտածութիւն միայն ինծի սոսկումն
կը բերէ. և թէ որ յանկարծ գօտիդ
ձեռքէս փախչելու ըլլայ, որոշ գիտեմ
որ դուն ալ ինծի հետ մէկտեղ ծովուն
յատակը պիտի իջնաս, որով քու կորը
տեանդ ես պատճառ պիտի ըլլամ», —
«Եւ Եւ ուրեմն, Սուճիէր, մենք...
բայց ինչո՞ւ կը վախես. քեզի ըսի որ
բարեկամութիւնը զիս կը զօրացնէ. չեմ
գիտեր որ վրադ ունեցած սիրովս ինչ
մեծամեծ հրաշքներ չեմ կրնար գոր-
ծել: Եւ որոշեցի, մի գէմ կենար տուած
խորհրդիս: Բայց ահա անգութ պա-
հապաններն զմեզ կը լրտեսեն. և ո՞ր
տէ կընան մեր ընկերակցաց մէջ ալ ա-
նանկ վատեր գտնուիլ որ զմեզ մատ-
նեն: Սնան բարով. ահա զանգակին
ձայնը զմեզ կը կանչէ. պէտք է որ
իրարմէ բաժնուինք. մնաս բարով, օի-
րելիդ իմ Սուճիէր. վաղը կը տես-
նուինք», —

Իմենքն ալ իրենց արգելաբանը փա-

կուեցան. բայց Նոտոն բոլորովին իր
մտքին խորհրդոցը մէջ ընկղմած՝ իբրեւ
թէ Սիջերկրական ծովն անցած և
հայրենակցացը գիրկն ու ամուսնոյն և
զաւակացը բազկաց մէջ կը կարծէր
ինքզինքը: Իսկ Սուճիէր բոլորովին
տարբեր զգացմանց ու խորհրդոց մէջ
էր. միշտ մտքովը կ'երևակայէր որ Նո-
տոն իր սիրոյն համար մինչև ծովուն
խորը իջնալով իր վեհանքնութեանը
զոհ եղեր էր կեանքը կորսնցնելով,
մինչդեռ լաւ գիտէր որ եթէ միայն ինք-
զինքը խալսելու ջանար, ապահով կըր-
նար ազատիլ և ընտանեացը քով գառ-
նալով զիրենք մխիթարել, որ անշուշտ
իր գերութեանը վրայ հեծելով կը տա-
ռապէին: Այլ, կ'ըսէր ինքնիրեն տարա-
բաղդ Վաղղիացին, Նոտոնին յորդո-
րանացը պիտի չհաւանիմ. չեմ ուզեր
իրեն մահուանը պատճառ ըլլալ իմ
վրաս ունեցած սիրոյն և բարեկամու-
թեանը համար: Այլ ինքն ազատի, և
ինծի այսչափս ալ բաւական է որ գէթ
թշուառ հայրս գիտնայ որ ես դեռ ողջ
եմ և զինքը կը սիրեմ: Եւ իրեն
ծերութեաննեցուկ ու մխիթարութիւն
պիտի ըլլայի, և ինքն ինծի կարօտ էր.
ո՞ր գիտէ թերևս հիմա խեղճութենէն
մահուան դուռն հասած ըլլայ, ո՞ր գիտէ
որ դեռ կը կարօտի տեսնալ իր զաւակն
ու գրկախառնիլ... Բայց բան մը չէ.
թող Նոտոնն երջանիկ ըլլայ, անով
մեռնելու ատեն իմ ցաւս ալ աւելի
նուազ կ'ըլլայ:

Երկրորդ օրը սովորական ատենին
գերիներն իրենց բանտէն չարձրկուե-
ցան. անոր համար Սպանիացին անհամ-
բերութենէն ինքզինքը կ'ուտէր. իսկ
Սուճիէր չէր գիտեր թէ ասանկ ու-
շանալուն վրայ արդեօք ուրախանայ չէ
նէ տրտմի: Եւ երջապէս իրենց սովորա-
կան աշխատութեան խաւրուեցան. բայց
չէին կրնար իրարու հետ խօսիլ. որով
հետեւ նոյն օրը վերակացուաց պիտա-
ւորներն ալ մէկտեղ եկեր էին: Նոտոն
միշտ Սուճիէրին կը նայէր ու կը հա-
ռաչէր. և երբեմն ալ աչքով ծովը ցոյց
տալով հազիւ կրնար իր սրտին այլա-

լուծիւնը զսպել: Երբոր իրիկուան մի-
նակ մնացին, Սպանիացին իր ընկերոջը
դառնալով, « Եկուր, ըսաւ, ահաւա-
սիկ յարմարատենը », — « Ըէ, բարե-
կամ, չեմ կրնար քու կեանքդ իմինիս
համար վտանգի մէջ ձգել: Երթաս
բարով, սիրելիդ իմ, երթաս բարով...
Ընտոն ահա վերջին անգամ մըն ալ
հետդ կը պագտուիմ. հոգիդ սիրես փա-
խիր, ժամանակ մի կորսնցընէր. յիշէ
միշտ մեր խանդակաթ սէրն ու բարե-
կամութիւնը. խնդրեմ միայն որ հօրս
համար ըսելիքդ չմոռնաս. հիմա ան-
շուշտ շատ ծեր պիտի ըլլայ և ո՞ գիտէ
ինչ խեղճ ու ողորմելի վիճակի մէջ.
գնա զինքը մխիթարէ: Եւ որ օգնու-
թեան մըն ալ կարօտութիւն ունենայ...
բարեկամ... » Եւս խօսքիս Սուճիե-
րի աչքերէն յորդ արտասուք վազելով
և սիրտը սաստիկ ելած Ընտոնին գիրկն
ինկաւ: — « Եւ լա՛ս, Սուճիէր... բայց
հիմա լալու ատենը չէ այլ արիութեան.
Թէ որ վայրկեան մըն ալ ուշանանք,
բաներնիս ըմբոստ է. և թերևս ասանկ
յարմար առիթ մէյմըն ալ չենք կրնար
ձեռք ձգել. ուստի կամ հետս կուգաս
կամ չէ գլուխս այս ժայռերուն կը զար-
նեմ ու կը ջախջախեմ »:

Գաղղիացին Սպանիացւոյն ոտքն ին-
կած կ'ուզէր ցուցնել թէ ինքզինքը
հաւաստի մահուան մը վտանգին մէջ կը
ձգէր, թէ որ ուզենար զինքն ալ հետն
ազատել: Ընտոն գորովանօք իրեն նայե-
լով գրկեց զինքը, ելաւ ժայռին ծայրը
և հետը մէկտեղ ծովնետուեցաւ: Կըզ-
բան խորը գացին, բայց վերջէն ջրին ե-
րեսն ելան: Ընտոն ամենայն ուժովը
Սուճիէրը բռնած կը լողար, որ կար-
ծես թէ բարեկամին ճգանքը դէմ կը
դնէր, և կը վախնար որ խորն երթալով
զինքն ալ մէկտեղ չտանի:

Եւսորդներն այս նոր տեսարանիս
զարմացած մնացին, բայց չէին կրնար
որոշել ինչ ըլլալը. կը կարծէին թէ
ծովային հրէշ մը նաւուն վրայ կուգայ:
Ընդիէն ուրիշ նոր երևոյթ մ'ալ հե-
տաքրքրութիւնն աւելի շարժեց, տես-
նալով որ ծովեզերքէն մակոյկ մը շտա-

պաւ կը հեռանար և կատաղաբար հրէ-
շաւոր ձուկ կարծածնուն ետեէն կու-
գար. գերեաց պահապան զինուորներէն
էին ասոնք որ ամենայն ճգամբ Ընտո-
նին ու Սուճիէրին ետեէն հասնելու
կը ջանային: Սուճիէր աս որ տեսաւ,
աչքը մէյմը բարեկամին դարձուց և
տեսնալով որ սկսեր էր խեղճը ուժէ
իյնալ, ինքիրեն ցնցմունք մը տալով
բաժնուեցաւ իրմէն ըսելով. « Ըհա ե-
տեներնէս կուգան, դուն զխուդ ճարը
տես. և թող որ ես կորսուիմ. ընթաց-
քիդ արգելք կ'ըլլամ »: Հազիւ այս
խօսքերս ըսաւ, մէյմ'ալ ծովուն խորը
գնաց: Ընտոն սիրոյ նոր խանդաղա-
տանք մը Սպանիացին զօրացնելով,
Գաղղիացւոյն վրայ յարձրկեցաւ ու
բռնեց զինքը այն միջոցին որ կորսուե-
լու վրայ էր, և երկուքն ալ աներևոյթ
եղան:

Երբոր մակուկին մէջի մարդիկը շը-
ւարած ընելիքնին չէին գիտեր ու ան-
շարժ կեցեր էին, անդիէն նաւին մա-
կոյկն իջեցուցած սկսան դէպ'ի աս տե-
սարանիս մօտենալ որպէս զի բանին ինչ
ըլլալը իմանան. և ահա աս միջոցին
ալիքներուն վեր վար խաղալովը երկու
հոգի տեսնուեցան, որոնցմէ մէկն զմիւ-
սը գրկած լողալով կը ջանար նաւակին
հասնիլ: Ընտոն տեսան սկսան ուժով
ուժով քաշել որպէս զի իրենց օգնու-
թեան հասնին. Ընտոն ուժէ ինկած
զՍուճիէրը ձգելու վրայ էր երբոր լսեց
որ Զօրայիէր կը պուան, վերջին ճգամբ
մը գրկեց նորէն բարեկամը և բոլոր ու-
ժը թափելով բռնեց մակուկին եզերքը,
և մէջինները փութացին մէկէն եր-
կուքն ալ վեր առին: Ընտոնին վրայ ալ
ուժ չէր մնացեր, և հազիւ կրցաւ ըսել
թէ « Բարեկամիս օգնութեան հա-
սէք. ես կը մեռնիմ », մահուան ար-
հաւիրքն երեսին վրայ նկարուած կ'ե-
րևնար: Սուճիէր որ նոյնպէս զգայու-
թիւնը կորսնցուցեր էր, երբոր աչքերը
բացաւ և գլուխը վեր վերցնելով տեսաւ
որ Ընտոնը քովը փռուած, առանց կե-
նաց նշան մը տալու մնացեր էր. մարմ-
նոյն վրայ ինկաւ ու պլուեցաւ, և ար-

տասուօք զայն ողողելով ողբագին ձայնով կը պոռար . “ Ա՛յ բարեկամդ իմ, հիմա իմ բարերարս, ես զքեզ սպաննեցի . սիրելի Մատն, ալ չե՞ս լսեր ձայնս . այս է եղեր ուրեմն իմ կեանքս խալտելուդ փոխարէնը : Ա՛յ, փութացէք առէք ինծմէ այս դառն կեանքը . երբոր բարեկամս կորսնցուցի, չեմ կրնար ասկէց վերջը ապրիլ, : Ա՛յ ըսելով կ'ուզէր ինքզինքն սպաննել թէ որ զինքը չար գիլէին . ան ատեն հեծկտալով պատմեց մանրամասնաբար նաւաստեաց բոլոր իր գլխէն անցածը, և ստէպ Մատնին մարմնոյն վրայ իյնալով . “ Թողուցէք որ մեռնիմ . այո բարեկամ, ես ալ քու ետեւէդ կուգամ, ” կ'ըսէր ու կը համբուրէր զինքն և արցունքովը կը թրջէր . Թողէք որ մեռնիմ . . . Երկինք, որ անտարակոյս յանկեղծ սրտէ բղխած արտասուաց վրայ կը խանդաղատի, կարծես թէ ուզեց 'ի շնորհս ասանկ գերազանց բարեկամութեան մը անսովոր կերպով իր գթութիւնն յայտնել : Մատն հառաչանք մը արձակեց և Ռուճիէր խնդութեան աղաղակ մը փրցուց և ամէնքն իրար անցան՝ խեղճ Սպանիացւոյն օգնութեան հասնելու համար . ան ալ վերջապէս նուաղեալ աչքերն վեր առնելով մէկէն Վաղղիացին կը փնտրուէր . և հազիւ թէ զինքը տեսաւ մէկէն պոռաց . “ Արցայ ուրեմն ազատել զքեզ սիրելիդ իմ Ռուճիէր, ” :

Երբոր մակոյկը նաւն հասաւ, այդ երկու մարդիկն հոն եղողներուն վրայ խելքէ դուրս մեծարանք մը ազդեցին . այնչափ առաքինութիւնը գիտէ մարդուս վրայ տիրել : Ամէնքն ալ իրենց վրայ չափէ դուրս յարունն ունեցան, և ամէնքը կը ջանային իրարմէ աւելի անոնց նպաստելու :

Ռուճիէր Վաղղիա հասնելուն պէս մէկէն հօրը գիրկը վազեց որ սաստիկ ուրախութենէն քիչ մնաց որ չմեռնէր : Ռուճիէր Սերսայլ նաւավար եղաւ . իսկ Սպանիացին, որուն իր արհեստակիցներէն մէկը շահաւոր պաշտօն մը առաջարկեց, յանձն չառաւ այլ ուզեց իր ընտանեաց քով դառնալ : Բայց հե-

ռաւորութեամբ չի նուազեցաւ իրենց բարեկամութիւնը, այլ միշտ Ռուճիէրին հետ թղթակցութիւն կ'ընէր, որոնք իրենց բնական և սիրալիր զգացմանց համար մեծ յարգ ունին . և կրնայ ըլլալ որ օր մը 'ի լոյս ընծայուին 'ի փառս այն խանդակաթ սիրոյն որ այնպիսի դիւցազնական գործոյ մը պատճառ եղաւ :

Բարոյական առաջք :

Բարերարութեան օրէնքը երկու անձի մէջ այս է . մէկը միշտ պէտք է որ տուածը մոռնայ, մէկալը միշտ առածը միտքը պահէ :

Ս'ի և նոյն բանն ատել, նոյն բաներուն բաղձալ և նոյն բաներէն վախճալ բարի անձանց մէջ այս է ճշմարիտ բարեկամութեան նշանը :

Ս'ի կապուիր բարեկամութեամբ ան մարդուն հետ որ աւելի պատուաւոր չէս ճանչնար քան զքեզ :

Վպերախտ է ան որ կը ձեւացնէ թէ ուրիշը իրեն ծառայութիւն մը չէ ըրած . բայց աւելի ապերախտ է անիկայ որ չի փոխարինէր իրեն համար ծառայողին . իսկ ամենէն աւելի ապերախտն ան է որ ամէն բանի մէջ կը մոռնայ իրեն համար եղած ծառայութիւնները : Ս'եծ բան չէ ապերախտին բան տալ ու կորսնցնել . բայց ան է աւելի մեծն ու զարմանալին որ անանկ ծառայես ապերախտին որ դառնայ երախտագէտ ու շնորհակալու ըլլայ քեզի :

Հաստատուն և ճշմարիտ բարեկամութիւնը երկու նման բնութեանց մէջ միայն կրնայ ըլլալ . վասն զի անով միայն կը միաբանին մտքերը, կիրքերն ու կարծիքները :

Բարեկամութիւնը բնական բերմամբ, կարեկցութեամբ ու արգահատանօք մը կը սկսի, և միայն իրարու զիջանելով ու փոփոխակի զոհեր ընելով կը պահպանուի :

() րէնքը մասնաւորի վրայ սէր չունի :

ՖՈՒՆԻԻՆ